

Työssä on kuitenkin myös puutteita. Teoreettiset lähtökohdat ovat hajanaiset – Johanssonon lähestyy realistisen kerronnan kysymystä kovin monesta näkökulmasta, jotka ovat paikoin keskenään ristiriitaisia ja jäävät osittain hyödyntämättä tutkimuksessa. Käytettyjä teorioita, niihin liittyviä oletuksia sekä teorioiden suhdetta toisiinsa olisi kannattanut pohtia. Tutkimuksessa esiin nostetut, realistisuudessaan erityiset teokset jäävät realistisen kerronnan yleisen narratologisen tarkastelun jalkoihin eikä niiden koko potentiaalia hyödynnetä. Johansson näyttää realistisen kerronnan dynaamisen ja yhteiskuntakriittisen puolen, mutta kun hän asettaa realismin ja modernismin toistensa vastakohdiksi, hän päätyy siihen, mistä hän kritikoit muita, eli arvostamaan yhtä kerrontatapaa toista korkeammalle. Tutkimus on paikoin epätarkka; se sisältää jonkin verran esimerkiksi viittauksiin, tutkimuksessa käytettyihin teoksiin ja sivunumeroihin liittyviä virheitä. Ja toisin kuin Johansson väittää (s. 23), kaikki tutkimuksen kohteena olevat teokset saivat paljon arvioita ilmestyessään, eivät ainoastaan Bondestamin ja Diktoniuksen teokset.

Realismens röster tuottaa näistä puutteista huolimatta uutta tietoa marginaalissa pitkään olleesta sotien välisen ajan suomenruotsalaisesta realismista. Samalla tutkimus tarkentaa kirjallisuushistorioiden kuvaa ajan kirjallisuudesta ja nostaa esiin joukon pitkään unohduksissa olleita naiskirjailijoiden teoksia. Elna Johansson ja Martha Johansson ovat jälleen saaneet äänensä kuuluviin. Hyvä niin.

Kirjoittaja

*Kristina Malmio, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto
(kristina.malmio[at]helsinki.fi)*

NIKO KIRJAVALA

Vastapainoa valtavirralle

Markku Eskelinen: *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2016. 599 s.

Markku Eskelisen esseissään ja kritiikeissään osoittama kotimaisen kirjallisuuden kentän erinomainen tuntemus tulee viimein suuremmissa mittakaavassa esiin suomenkielisen proosakirjallisuuden kehitystä esihistoriasta nykypäivään tarkastelevassa teoksessa *Raukoilla rajoilla*. Proosahistorian kirjoittamisen lisäksi se käy huomattavan paljon metakeskustelua kirjallisuushistorian ja kirjallisuudentutkimuksen suurista

kysymyksistä ja haasteista. Polveileva teos on rakenteeltaan siinä määrin yhtenäinen, että yksittäisten argumenttien ja niiden perustelujen ymmärtämiseksi on, jos ei välttämätöntä, niin suositeltavaa lukea kokonainen luku tai jopa proosahistoria kannesta kanteen. Näppäräksi hakuteokseksi kirjasta ei ole, kun tarkempi sisällysluettelo ja hakemisto puuttuvat. Vaikka Eskelinen käsittelee ansiokkaasti koko mittavaa rajaustaan, keskityn tässä arviossa numeron teeman mukaisesti modernismiin.

Eskelisen erittelevä tapa lähestyä suomenkielistä proosa-modernismia on yksinkertainen: hän kieltäytyy ottamasta tarkastelun perustaksi suomalaisen kirjallisuushistorian ja -tutkimuksen lähes horjumatonta konsensusta ja pohjaa näkemyksensä kansainvälisen proosamodernismin klassikoihin ja niiden tutkimukseen. Myös kotimaista tutkimusta käsitellään teoksessa kattavasti, mutta Eskelinen korostaa suomenkielisen proosamodernismin tarkastelun vaativan aina perustakseen kielialueemme ulkopuolista proosakirjallisuutta käsittelevää teoretisointia.

Eskelinen tiedostaa modernismin käsitteen pulmallisen laajuuden ja löyhyyden eikä suostu samastamaan eri taiteiden tai kirjallisuuden lajien modernismeja tai vetämään harhaanjohtavaa yhtäsuuruusmerkkiä modernin, modernisaation ja modernismin välille. Hän painottaa kirjallisuuden autonomiaa ja välttää siksi lukemasta fiktiivisistä teoksista kirjailijan maailmankuvaa tai -katsomusta tai sen muutoksia. Teoksessa myös hylätään väistämättä ylitulkintoihin johtava oletus historiallisesta synkroniasta: Eskelisen mukaan ei ole mielekästä väittää, että kirjallisuushistorian suuntaukset ja kaudet olisivat edenneet samaan tahtiin tai samansisältöisesti Suomessa ja muualla maailmassa. Hän perustelee lukuisin esimerkein, kuinka juuri tämä ajatus on johtanut siihen väärinkäsitykseen, että suomenkielisestä realismista poikkeava kirjallisuus on automaattisesti modernismia. Tämän virheellisen lähtöoletuksen takia monesta ei-modernistisesta teoksesta on etsitty ja tarkoitushakuisesti löydetty modernismiin määritelmällisesti kuuluvia piirteitä. *Raukoilla rajoilla* tekee tämän selväksi, vaikka Eskelisen proosamodernismista käyttämä karkea perusmääritelmä on tuttu: sen epistemologia eroaa edeltävien suuntausten tai kausien epistemologiasta, minkä lisäksi proosamodernismilla on ylipäänsä epistemologinen painotus. Määritelmästä nouseva analyysi on vain huomattavasti tiukempaa kuin suuressa osassa aiempaa suomenkielisen proosamodernismin tutkimusta.

Eskelisen mukaan suomenkielinen proosamodernismi myöhästyi keskimäärin huomattavasti, eivätkä sen yksittäiset varhaiset edustajat, Irmari Rantamalan *Harhama* ja Volter Kilven *Saaristosarja*, saaneet aikanaan arvostusta tai edesauttaneet 40–50-luvuilla aivan toisenlaisessa muodossa kunnolla alkanutta proosamodernismia. Tämä myöhempi, varsinainen ensimmäinen aalto syntyi ominaislaadultaan kapea-alaisena, koska kirjailijoiden näkökulmat ja mahdollisuudet olivat rajoittuneet: Suomi oli kansainvälisen modernismin keskeisinä vuosina 1918–1945 sulkeutuneempi kuin koskaan 1900-luvulla, mikä esti monien ulkomaisien virtausten pääsyn maahan. Sulkeutuneisuuden takia sotien jälkeinen proosamodernismi ei Suomessa nojannut eurooppalaisen modernismin poetiikkoihin, moderniin psykologiaan tai filosofiaan eikä ollut yhteiskunnallisesti tai poliittisesti voimakkaasti uudistavaa. Vaikka esimerkiksi Veijo

Meri ja Paavo Haavikko näkivät modernismin omakohtaisen totuudellisen vastakohtana nationalistisille ylisanoille ja ideologiselle tyyliä, Eskelinen muistuttaa, että kirjailijoiden väitteisiin omista teoksistaan on tarpeen suhtautua yhtä kriittisesti kuin tutkijoiden, toimittajien ja markkinamiesten. He ovat kaikki omien intressiensä, rajoittuneiden näkemystensä ja puutteellisten tietojensa takia osallisia suomenkielisen proosamodernismin ja sen ymmärryksen muotoutumiseen sellaiseksi kuin se on.

Kansainvälisiin esikuviinsa verrattuna tyypistettyä suomenkielistä proosamodernismia Eskelinen kutsuu bonsaimodernismiksi. Sen perusmallina oli kotimaisen runouden modernismin pelkistetty ja hillitty tyyli, ei kansainvälisen proosan merkkiteosten kielellinen kokeilunhalu, monimuotoisuus ja diskurssien yhteentörmäykset. Lopputuloksena oli jonkinlainen vesitetty kompromissi angloamerikkalaisesta modernismista, jossa korostui epäpoliittinen ja ”objektiivinen” arkipäiväisyys. Käsitteeseen modernismista komposition sijaan kielen tai oikeastaan aivan tietynlaisen kielen kysymyksenä vaikutti vahvasti arvovaltainen Tuomas Anhava, jonka niukkuuden estetiikkaa painottava modernismikäsitteitys juurtui suomenkieliseen proosamodernismiin Alex Matsonin tai Sinikka Kallio-Visapään monipuolisempien näkemysten sijaan. Eskelinen onnistuu terävästi perustellen osoittamaan näkemyksen, jonka moni kotimaisen kirjallisuuden tutkimuksen kentän ulkopuolelta tuleva varmasti jakaa: yllättävän harva 1945–65 julkaistu suomenkielinen proosateos, edes kanonisoitu otavalainen modernismi, tuntuu selvästi modernistiselta, jos mittatikuksi otetaan kansainväliset klassikot ja niistä ponnistava teoretisointi.

Modernisteiksi enemmän tai vähemmän maskeerattujen kirjailijoiden ja teosten uudelleentarkastelun lisäksi Eskelinen osoittaa Anhavan hairahdusten ohella muun muassa Kai Laitisen, Pertti Karkaman ja Juhani Niemen modernismitutkimusten lukuisat virheet ja epätarkkuudet, mikä saa näiden teosten käyttämisen kandidaattivaiheen opiskelijoiden tenttikirjoina tuntumaan edesvastuuttomalta. Kriittinen kielenkäyttö harhaanjohtajia kohtaan yltyy paikoin ehkä kohtuuttomaksi, mutta kieltämättä mehukkaat anekdootit ja häpeilemätön suorapuheisuus luovat lukijalle myös runsaasti samastumispisteitä.

Vaikka suomenkielisen proosamodernismin poikkeuksellisuutta suhteessa kansainväliseen proosamodernismiin on ainakin keskeisimpien kotimaisten nimien kohdalla sivuttu tutkimuksessa jo pitkään, sen ulkomaisia yhteyksiä tai niiden puutetta ei ole tarkasteltu niin seikkaperäisesti kuin Eskelinen teoksessaan tekee. Hän esittää johdonmukaisia luentoja keskeisistä kirjailijoista Marja-Liisa Vartiosta Tyyne Saastamoiseen ja Lassi Nummesta Veijo Mereen. Erityisen osuvasti Eskelinen käsittelee 1960-luvun suomenkielistä kollaasi- ja dokumenttiromaania suhteessa näiden lajien kansainvälisiin esikuviin. Monta nimekästä kirjailijaa Eskelinen sivuuttaa tarkoituksella, mutta perustelee ratkaisua pätevästi: ”– – tutussa, turvallisessa ja laajan lukijakunnan tuntemin ja tunnistamin keinoin kommunikoivassa kirjallisuudessa ei ole mitään vikaa tai pahaa, mutta proosahistorian kannalta sellainen kirjallisuus merkitsee ajan pysähtymistä eikä siitä käsin voi ymmärtää tapahtumahorisontin muutoksia kuin epä-

suorasti ja etäisesti.” (S. 548–549.) Tätä näkökulmaa seuraten Eskelinen nostaa esiin monia kiinnostavia, vähemmälle huomiolle jääneitä teoksia, kuten 1940-luvun proosamodernismin aloittanut Sinikka Kallio-Visapään *Kolme vuorokautta*, Kalevi Seilosen *Metsäroisto* ja Ari Koskisen *Reikä maailmassa* sekä myöhäismodernistisiksi luetut likka Vuotilan *Kuin lähtö* ja Maria Vaaran *Likaiset legendat*.

Toki monta potentiaalista nimeä mainitaan tai käsitellään vain ohimennen, kuten Jyrki Pellinen, Jorma Ojajarju, Juha K. Tapio, Jari Tammi, Antero Viinikainen ja Juha Hurme. Heidän ohellaan mukaan olisivat kenties sopineet myös Daniel Katz, Tommi Uschanovin hiljattain keskusteluun palauttama Juhani Mustonen sekä Päivi Perttula, jonka vuoden 1988 hieno *Suhdetta*-romaani on kiinnostavasti ajassaan kiinni ja samalla siitä irrallaan oleva kielellinen anomalia.

Modernismin käsittely ei teoksessa pääty sen nimeä kantaamaan lukuun, sillä suuntaus ei ole 2000-luvulle saavuttaessa kadonnut suomenkielisestä proosasta minnekään. Postmodernismeja ja muita rinnakkaisilmiöitä tarkastellessaan Eskelinen päinvastoin muistuttaa automatisaation ilmiöstä: modernismin keinovaranto on toiston myötä muuttunut pääosin konventionaaliseksi osaksi valtavirtakirjallisuutta, vaikka se onkin tapahtunut hitaasti ja useassa eri aallossa. Uusia avauksia tehdään silti edelleen, kuten osoittavat tällä vuosituohannella Finlandia-suosioon nousseet Mikko Rimminen ja Laura Lindstedt, jotka Eskelinen yhdistää modernismiin postmodernismin sijaan.

Tämäntapaisten yksittäisten havaintojen ja niistä muotoutuvan kokonaisnäkemysten pohjalta voidaan todeta modernismin uudelleenjäsentelyn olevan yksi proosahistorian tärkeimmistä avauksista, joka toivottavasti luetaan, arvioidaan ja otetaan tulevissa tutkimuksissa huolella huomioon. Kritiikille ja pohdinnoille jää tilaa, lähestyyhän Eskelinen omien sanojensa mukaan aihetta ristiriitaisista mutta toisiaan täydentävistä näkökulmista. Lisäksi mittavuudesta ja suorasukaisuudesta huolimatta teoksen läpäisee edelleen Eskelisen koko suomenkieliselle tuotannolle tyypillinen kirjoitustapa, jossa kerrotaan miten asiat eivät ole ja oletetaan lukijan tästä väistämättä käsittävän miten ne ovat. Paikoittain kirjoittaja myös problematisoi jonkin käsittelytavan tai käsitteen, vaikka hieman myöhemmin hyödyntää sitä itsekin. Tämä on tietysti lähes väistämätöntä, ellei koko kirjallisuudentutkimusta ryhdytä keksimään uudelleen.

Kirjoittaja

Niko Kirjavala, FM, väitöskirjatutkija, Itä-Suomen yliopisto
(niko.kirjavala[at]gmail.com)